

УДК 338.22.021.2

Н.В. Ушенко, д-р екон. наук

Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ, Україна

ОСВІТНІ ПОТРЕБИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Н.В. Ушенко, д-р экон. наук

Бердянский университет менеджмента и бизнеса, г. Бердянск, Украина

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПОТРЕБНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПОСТРОЕНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Nataliia Ushenko, Doctor of Economics

Berdyansk University of Management and Business, Berdyansk, Ukraine

EDUCATIONAL REQUIREMENTS IN THE CONDITIONS OF KNOWLEDGE ECONOMY BUILDING

Визначено освітні потреби суспільства, держави, населення та концептуальні положення інтелектуалізації людського капіталу в умовах розбудови економіки знань в Україні.

Ключові слова: освіта, наука, економіка знань, потреби, людський капітал, інтелектуалізація.

Определены образовательные потребности общества, государства, населения и концептуальные положения интеллектуализации человеческого капитала в условиях построения экономики знаний в Украине.

Ключевые слова: образование, наука, экономика знаний, потребности, человеческий капитал, интеллектуализация.

Definitely the educational needs of society, the state, the public and conceptual positions intellectualization of human capital in terms of building a knowledge economy in Ukraine.

Key words: education, science, knowledge economy, needs, human capital, intellectualization.

Постановка проблеми. Орієнтованість продуктивних сил країни на розбудову суспільства знань, яка демонструє свою ефективність на прикладі базової моделі розвинених країн світу, потребує визначення концептуальних засад та розроблення стратегічних пріоритетів розвитку суспільних систем. Розгляд можливостей економічного розвитку країни може розглядатися у площині формування та реалізації потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток наукових засад концепції пост-індустріального суспільства (Д. Рісмен, К. Кларк, Ж. Фурастьє, Р. Дарендорфа, Дж. Гелбрейт, К. Болдуїн, Л. Уайт, С. Янг, А. Гоулднер, М. Мак-Люен) привів у сучасності до визнання основним ресурсом нового індустріального суспільства інформації і знань. Із вітчизняних учених методологічні засади економіки знань розвинуті у працях В.М. Гейця, Л.К. Семів, Т.М. Корнеєвої, Л.І. Федулової, у розрізі розвитку економіки освіти – відомі праці Л.І. Антошкіної, О.М. Левченка, Т.Є. Оболенської, І.С. Каленюк.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Освіта, виступаючи основою відтворення та нарощування інтелектуального, духовного та економічного потенціалу, одночасно є однією із пріоритетних потреб людини, держави та суспільства. Недостатньо вирішеним науковим завданням є співставлення спрямованості та вагомості освітніх потреб суспільства, держави та населення, що особливо актуалізувалися у контексті розбудови економіки знань в Україні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення освітніх потреб суспільства, держави та населення в контексті розбудови економіки знань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Орієнтованість державної політики України на розбудову суспільства знань визначена ЮНЕСКО у доповіді «До суспільств знань». В економічній площині побудова суспільства знань означає впровадження методологічних засад побудови економіки знань. Її характерними ознаками визначено домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей, а також сфери високоінтелектуальних послуг, яка вимагає інтенсивного використання знань [10, с. 17].

Загальновизнано, що до економіки знань у найширшому її змісті сьогодні відносяться чотири основні сфери: НДДКР та інновації, освіта і навчання, що сприяють формуванню людського капіталу, високотехнологічне виробництво, інформаційно-комунікаційні техно-

логії. Відповідно це зумовлює пріоритетну роль у суспільному розвитку знань, які мають специфічну особливість – мати короткий термін новизни та швидко застарівати. Постійне продукування нових знань можливе через функціонування сфер освіти і науки, що вказує на їх пріоритетне значення у розбудові економіки знань. Так, у Цілях розвитку тисячоліття для України задекларовано: Ціль 2 – забезпечення якісної освіти впродовж життя. Орієнтованість країн на розбудову економіки знань породжує нову потребу – формування у громадян потреби безперервного навчання через освіту та самоосвіту, що доцільно розглядати дуально – залежно від потенціалу особистості та відчуття у неї цієї потреби.

Так, Д. Белл у виступі на міжнародному соціологічному семінарі у Зальцбургу вказав на зміну у зв'язку з переходом до постіндустріального етапу головного ресурсу, якими стають знання, інтелект. Відповідно це зумовлює пріоритетність інтелектуальної праці, що суттєво доповнює трудовий процес творчою компонентою [3].

В.Л. Іноземцев відзначає, що прагнення людини до матеріального багатства або досягнення високого соціального статусу не може замінити потреби у розвитку власної особистості, у примноженні своїх умінь та навичок [5, с. 3-7]. Т.М. Корнєєва акцентує, що потенціал особистості, у свою чергу, є похідним від рівня доступності та якості освіти, охорони здоров'я, інформації й комунікацій, досягнень економіки, науки і культури [6, с. 11]. Слід зазначити, що потреби людини можна розглядати не тільки по горизонталі, а як їх кругообіг, що вимагає визначення центральної потреби – кінцевої, пріоритетної (найбільш очікуваної, бажаної) потреби.

За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012-2013 рр., Україна серед 144 країн посіла 73-є місце. За індексом економіки знань Україна перебуває на 56-му місці у світі. Рейтинг України за підіндексом «Інновації» відповідає 71-му місцю, а за підіндексом «Технологічна готовність» – 81-му місцю [12].

Під впливом загальних процесів глобалізації та інноваційного розвитку економіки поширюється так звана інвестиційна концепція людського капіталу, яка поступово трансформується в концепцію економічного зростання. Вона базується на тому, що інвестування у формування і розвиток людського капіталу є інвестуванням в економічний розвиток, але з тією особливістю, що такі інвестиції мають стратегічний характер, тому що закладають основи економічного зростання через людський розвиток як активну складову інноваційного розвитку.

У такому процесі відбувається якісне оновлення та накопичення людського капіталу, при якому підвищення рівня знань і практичних навичок людей супроводжується розвитком можливостей їх практичної реалізації. За рахунок цього збільшуються індивідуальні доходи власників людського капіталу та зростає економіка країни, оскільки нові знання, які дістають застосування у повсякденному практичному житті: 1) підвищують індивідуальну продуктивність праці людини, що робить її здатною виконувати ту роботу, яка має більшу соціальну цінність і, відповідно, вище винагороджується; 2) розвивають у людині ділові навички та підприємливість, що, у свою чергу, наділяє її здатністю приймати обґрунтовані (раціональні) рішення; 3) підвищують чутливість до сприйняття нових наукових розробок, скорочуючи строк їх запровадження у виробництво та стимулюють розроблення нових ідей; 4) розвивають інтелект та індивідуальні здібності до генерування нових технологічних ідей та раціональної організації виробництва відповідно до конкретних умов господарювання. Отже, за рахунок цих ключових факторів прогресу, закладених у самій людині, можна створити нову економічну основу сталого розвитку (економічного, екологічного та соціального), який може підтримуватися протягом тривалого часу.

У цих умовах державна політика у сфері розвитку людського капіталу повинна базуватися на вихідному положенні, що пріоритетне фінансування науки, забезпечення можли-

вості впродовж трудового життя безперервного підвищення освітнього рівня, створення стратегічно орієнтованої системи охорони здоров'я забезпечують країні сталий розвиток. Фінансування в людський капітал полягає не в мінімізації витрат, а в усвідомленому підході до фінансових витрат на розвиток, формування і нагромадження людського капіталу на основі переорієнтації національної бюджетної політики. Вихідний методологічний принцип цієї переорієнтації такий: інвестиції в людину – це не результат добробуту країни, а його джерело, яке забезпечує поєднання економічних інтересів індивідуума й держави.

Визнання рушійною силою економічного розвитку інтелекту людини зумовлює необхідність адекватних вимог до якості людського капіталу, які насамперед формуються під впливом науково-освітніх систем. Серйозна увага держави щодо спрямованості розвитку освіти чітко прослідковується у «Національній стратегії розвитку «Україна – 2015», Державній цільовій програмі інтеграції освіти і науки в університетах на 2008-2012 рр. «Наука в університетах», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2013 роки», що зводиться до забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку, сприяння рівного доступу до освіти, інноваційної спрямованості досліджень та їх комерціалізації, збалансованості ринку освітніх послуг і ринку праці.

Капітал освіти формується на двох рівнях – загальноосвітньому та на рівні професійної освіти. Зважаючи на домінуючий вплив у формуванні професійних знань та навичок до професійної діяльності у системі професійної освіти, у межах цього дослідження дослідимо її функціонування (табл. 1).

Таблиця 1

Система професійної освіти України у 1990-2013 рр. (на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість закладів			Кількість учнів/ студентів у закладах, тис.			Прийнято учнів/ студентів, тис.			Випущено робітників/фахівців, тис.		
	ПТНЗ	I-II р.а.	III-IV р.а.	ПТНЗ	I-II р.а.	III-IV р.а.	ПТНЗ	I-II р.а.	III-IV р.а.	ПТНЗ	I-II р.а.	III-IV р.а.
1990/91	1246	742	149	643,4	757,0	881,3	380,5	241,0	174,5	376,7	228,7	136,9
1991/92	1251	754	156	648,4	739,2	876,2	377,4	237,5	173,7	338,1	223,0	137,0
1992/93	1255	753	158	647,2	718,8	855,9	367,9	212,6	170,4	307,1	199,8	144,1
1993/94	1185	754	159	629,4	680,7	829,2	340,8	198,9	170,0	307,0	198,0	153,5
1994/95	1177	778	232	572,8	645,0	888,5	286,0	194,0	198,0	288,4	204,3	149,0
1995/96	1179	782	255	555,2	617,7	922,8	300,5	188,8	206,8	277,3	191,2	147,9
1996/97	1156	790	274	539,7	595,0	976,9	304,2	183,4	221,5	274,8	185,8	155,7
1997/98	1003	660	280	528,1	526,4	1110,0	311,2	166,2	264,7	264,5	162,2	186,7
1998/99	995	653	298	529,0	503,7	1210,3	304,2	164,9	290,1	259,2	156,9	214,3
1999/00	980	658	313	527,7	503,7	1285,4	307,3	170,1	300,4	263,5	156,0	240,3
2000/01	970	664	315	524,6	528,0	1402,9	307,3	190,1	346,4	266,8	148,6	273,6
2001/02	965	665	318	512,3	561,3	1548,0	309,1	201,2	387,1	278,8	147,5	312,8
2002/03	962	667	330	501,9	582,9	1686,9	311,0	203,7	408,6	282,4	155,5	356,7
2003/04	953	670	339	493,1	592,9	1843,8	311,2	202,5	432,5	275,6	162,8	416,6
2004/05	1011	619	347	507,3	548,5	2026,7	327,6	182,2	475,2	283,4	148,2	316,2
2005/06	1023	606	345	496,6	505,3	2203,8	314,2	169,2	503,0	286,6	142,7	372,4
2006/07	1021	570	350	473,8	468,0	2318,6	303,7	151,2	507,7	289,3	137,9	413,6
2007/08	1022	553	351	454,4	441,3	2372,5	299,2	142,5	491,2	285,1	134,3	468,4
2008/09	1018	528	353	443,6	399,3	2364,5	288,1	114,4	425,2	269,6	118,1	505,2
2009/10	975	511	350	424,3	354,2	2245,2	249,9	93,4	370,5	239,4	114,8	527,3
2010/11	976	505	349	433,5	361,5	2129,8	282,9	129,1	392,0	247,4	111,0	543,7
2011/12	976	501	345	409,4	356,8	1954,8	241,7	105,1	314,5	240,1	96,7	529,8
2012/13	972	489	334	423,3	345,2	1824,9	241,8	99,8	341,3	202,1	92,2	520,7

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [4].

Тенденціями функціонування системи професійної освіти України протягом 1990-2013 рр. є: 1) зменшення загальної кількості закладів професійної освіти з 2137 до 1795

(на 16 %) при зменшенні кількості ПТНЗ на 22 % та ВНЗ I-II р.а. на 34 % і збільшенні ВНЗ III-IV р.а. на 55 %; 2) зменшення загальної чисельності прийнятих учнів та випускників ПТНЗ і студентів ВНЗ I-II р.а., збільшення студентів та випущених фахівців ВНЗ III-IV р.а.; 3) зміна ємності закладів різних рівнів на ринку освітніх послуг (у 1990 р. до 2012 р.): ПТНЗ – із 58,3 % до 54,2 %, ВНЗ I-II рівнів акредитації – із 34,7 % до 27,2 %, ВНЗ III-IV рівнів акредитації – із 7 % до 18,6 %.

Аналіз статистичних даних Державної служби статистики України вказує на стійку потребу населення в освіті та зокрема на її отримання у навчальних закладах III-IV рівня акредитації. Узагальнено на це вказує співвідношення чисельності студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів (у розрахунку на 10 тис. населення), що зросло з 2,5 у 1990 р. до 5,1 у 2012 р. При цьому слід зазначити, що статистичні дані про обсяги прийому вказують на ту чисельність абітурієнтів, які реалізували потребу у вступі у навчальні заклади, а не реалізовану потребу логічно можна вважати більшою.

Інвестування, як передумова формування людського капіталу, здійснюється у процесі первинного інвестування та реінвестування. Основні форми первинного інвестування – дошкільна, середня та професійна освіта, реінвестування – післядипломна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і збільшення індивідуального запасу економічно доцільної інформації – це постійна інвестиційна діяльність, що розвиває людський капітал у часі.

За даними допоміжних рахунків освіти за освітніми рівнями витрати у 2011 р. становили 1 % ВВП – для МСКО 0; 1 – МСКО 1; 2,3 % – МСКО 2-4; 3,1 % – МСКО 5-6. Частка витрат державного сектору на освіту становила 6,1 % ВВП, що відповідає рівню розвинутих країн Європейського Союзу (табл. 2).

Таблиця 2

Допоміжні рахунки освіти України за 2007-2011 роки

Показники	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна чисельність населення, млн осіб	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6
Загальні витрати на освіту, % від ВВП	7,42	7,42	8,48	8,41	7,41
Державні витрати на освіту, % від ВВП	5,59	5,89	6,78	6,86	6,08
Розподіл загальних витрат за фінансуючими організаціями, %:					
Державні	75,4	79,3	80,0	81,5	82,1
Приватні компанії	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8
Домогосподарства	23,5	19,7	19,0	17,5	17,1
Донори та інше	-	-	-	-	-
Розподіл загальних витрат за провайдерами освіти, %:					
Допочаткове навчання (МСКО 0)	10,3	10,7	11,2	11,7	12,6
Початкова освіта / Перший етап базової освіти (МСКО 1)	12,6	12,7	13,0	13,6	13,8
Перший етап середньої освіти / Другий етап базової освіти (МСКО 2)	18,9	18,5	19,2	18,3	17,3
Другий етап середньої освіти (МСКО 3)	9,1	8,8	7,1	7,2	7,9
Післясередня, не вища освіта (МСКО 4)	5,8	6,1	6,0	6,2	6,1
Перший етап вищої освіти (МСКО 5)	41,6	41,5	42,0	41,4	40,7
Другий етап вищої освіти (МСКО 6)	1,7	1,7	1,5	1,6	1,6

Джерело: [8].

Дані допоміжних рахунків освіти України показують, що найбільшими споживачами фінансових ресурсів є навчальні заклади, що надавали освіту за рівнями, які відповідають МСКО 0-1 та МСКО 5 та відповідно становлять 26,4 та 40,7 % від загальних витрат на освіту. Для забезпечення другого етапу вищої освіти (МСКО 6) було спожито лише 1,6 %

від загальних витрат на систему. Відзначено, що постачальниками, які надавали послуги з отримання освітніх рівнів за МСКО 0-4, переважно, споживалися кошти, що надходили з державного сектору (90-96 %). Навчальні заклади, що здійснюють підготовку за освітніми рівнями МСКО 5-6, споживали кошти державного (67 %) та недержавного секторів (33 %). Причому навчальні заклади, що забезпечували підготовку рівня МСКО 5, на 32 % фінансувалися за рахунок коштів домогосподарств. За останні роки більшу частину студентів, прийнятих до вищих навчальних закладів, складають особи, яких зараховано для навчання на контрактній основі. Тому значна частина коштів недержавного сектору на рівні домогосподарств (75,8 %) витрачається саме для забезпечення першого етапу вищої освіти (МСКО 5). Середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні у 2011 році за рівнями професійної освіти становили: 11 820 грн (МСКО 3), 14 410 грн (МСКО 4), 17 202 грн (МСКО 5) та 43 870 грн (МСКО 6).

Загалом все вказує на орієнтованість населення на інтелектуальні види діяльності, що відповідає потребам розбудови економіки знань, прагнення здобути вищу освіту як основу для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, потреба у чому суттєво посилюється зростаючою конкуренцією на ньому. Слід зазначити, що важливу роль щодо формування освітніх потреб відіграє доступність до отримання якісної освіти, у чому зовнішнє незалежне оцінювання сьогодні виступає таким чинником для здібних дітей, незалежно від їхнього майнового стану.

Для молоді людини освіта є своєрідним «джерелом» матеріальних благ, ще з дитинства формуючи та розвиваючи здатність до праці. Здобута освіта визначає сферу професійної діяльності людини, рівень доходу/заробітної плати, конкурентоспроможність і мобільність на ринку праці та навіть обумовлює вибір місця й місцевості проживання. Мотиваційні чинники до здобуття освіти (у т. ч. освітньої спеціалізації та освітнього рівня) стають більш прагматичними, орієнтованими на зовнішні елементи достатку (можливість отримання більшого доходу, професійно-кар'єрне зростання, набуття кращого та/або престижного соціального статусу, матеріальне забезпечення нащадків, відтворення соціально-культурного капіталу сім'ї).

За результатами загальноєвропейського дослідження: «Цінність орієнтації населення», що проводилося в Україні Центром «Соціальний моніторинг» [2, с. 5], встановлено, що для молоді більш важливими стають такі ознаки, як висока оплата праці, цікава робота, можливість чогось досягти, гарні можливості для кар'єрного зростання, для підвищення по службі, а також можливість проявляти ініціативу. У поглядах на важливі аспекти роботи виявляється й більш прагматичний підхід молодих людей – пріоритетними стають зручні години роботи, тривала відпустка, відповідність здібностям. Молодь більш толерантно порівняно зі старшими віковими когортами ставиться до того, що працювати не обов'язково, якщо людина не хоче. Разом з тим молодь вважає за справедливе диференційований підхід до оплати праці, коли та сама робота, але виконана швидше та якісніше.

Міністерство освіти і науки України направляє на навчання студентів і аспірантів та стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 411 «Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном» з метою підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів, аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників, проведення авторських досліджень з використанням сучасного обладнання і технологій, опанування новітніми унікальними методами, набуття досвіду здійснення науково-дослідної і викладацької діяльності, забезпечення інформаційного обміну, розширення

наукових контактів із зарубіжними науковцями. Це здійснюється за такими пріоритетними напрямками освіти і науки: природничі науки, зокрема колоїдна хімія та нанохімія, прикладна хімія (за напрямками), біофізика, прикладна екологія та збалансоване природо-користування (за галузями), фізика наносистем, фізика ядра та фізика високих енергій, експериментальна ядерна фізика та фізика плазми, нанофізика та наноелектроніка, математичне та комп'ютерне моделювання, інформаційно-комунікаційні технології; інформатика та обчислювальна техніка, зокрема системи штучного інтелекту, системне програмування, комп'ютерні науки та обчислювана техніка, комп'ютерна інженерія, програмна інженерія, програмне забезпечення систем, інженерія програмного забезпечення; розробка корисних копалин; металургія та матеріалознавство, зокрема прикладне матеріалознавство, фізичне матеріалознавство; машинобудування та матеріалообробка, зокрема динаміка і міцність машин, біомеханіка, двигуни внутрішнього згорання, гірничі машини та комплекси, локомотивобудування, вагонобудування; енергетика та енергетичне машинобудування, зокрема теплоенергетика, теплофізика, атомна енергетика; електротехніка та електромеханіка, зокрема світлотехніка і джерела світла, нетрадиційні та відновлювані джерела енергії; електроніка, зокрема мікро- та наноелектронні прилади і пристрої, фізична та біомедична електроніка; метрологія, вимірювальна техніка та інформаційно-вимірювальні технології, зокрема лазерна й оптоелектронна техніка, фотоніка та оптикоінформатика; авіаційна та ракетно-космічна техніка; хімічна технологія та інженерія; біотехнологія, зокрема молекулярна біотехнологія, біотехніка та біосумісні матеріали; будівництво та архітектура, зокрема технології будівельних конструкцій, виробів і матеріалів; транспорт і транспортна інфраструктура, зокрема транспортні системи залізничного транспорту, локомотиви та локомотивне господарство, вагони та вагонне господарство, системи керування рухом поїздів, залізничні споруди та колійне господарство; міжнародні відносини, зокрема міжнародне право [7]. Перелік пріоритетних напрямів освіти і науки демонструє потребу держави у фахівцях з названих спеціальностей, реалізація якої сприятиме активізації інноваційної діяльності соціально-економічних систем та подальшій розбудові економіки знань.

Розвиток освіти, науки та культури значною мірою залежить від чисельності науково-педагогічних кадрів та їхньої якості. Протягом 1991-2012 рр. відбулося збільшення аспірантів – у 2,5 рази (або на 60 %), докторантів – у 3,5 рази (або на 72 %). Зміни у структурі наукових кадрів у віковому розрізі продемонстровано у табл. 3.

Таблиця 3

Наукові кадри вищої кваліфікації (розподіл за віком)

Розподіл за віком	Фахівці, що мають науковий ступінь									
	Доктори наук					Кандидати наук				
	2000	2005	2010	2011	2012	2000	2005	2010	2011	2012
Усього	10339	12014	14418	14895	15592	58741	68291	84000	84979	88057
До 30 років	2	-	3	7	7	1815	3908	5884	5995	6203
31-40 років	232	220	529	648	812	9305	12234	21752	23424	25788
41-50 років	1698	1713	1977	2041	2147	16654	16662	16969	16952	17532
51-55 років	1658	1689	1925	1977	2011	9365	9103	9869	9675	9608
56-60 років	1639	2076	2295	2307	2451	7398	8926	9081	8987	9016
61-70 років	3778	4272	4099	4139	4176	12201	14102	13013	12393	12183
71 рік і старше	1332	2044	3590	3776	3988	2003	3356	7432	7553	7727

Примітка: у 2000-2011 роках – на 1 жовтня, у 2012 році – на 31 грудня.

Джерело: [9, с. 162].

З наведених даних випливає, що кількість докторів і кандидатів наук зросла за 2000-2012 рр. у 1,5 рази. При цьому можна відзначити деяке помолодження наукових кадрів,

тобто збільшення питомої ваги докторів та кандидатів наук у віці до 40 років (відповідно з 2,2 % до 5,2 %, з 18,8 % до 36,3 %), при одночасному збільшенні науковців після 71 року (з 12,9 % до 25,5 %, з 3,4 % до 8,8 %).

У США щорічно захищається до 45 тис. докторських і більше 400 тис. магістерських дисертацій, що у середньому становить 0,15 % населення [1].

За прогнозами фахівців основними тенденціями світового технологічного розвитку є: формування глобальних інфокомунікаційних мереж; широке впровадження композиційних матеріалів зі спеціальними властивостями; формування ринку нанотехнологій, перехід від мікроелектроніки до нано- та оптоелектроніки; широке використання біотехнологій; технології альтернативної енергетики.

Дослідження показали, що Україна має перспективи та потенціал науково-технічних досліджень у напрямках «біотехнології» та «нові речовини і матеріали», де досягнуто здобутків світового рівня. Найбільш успішними з поміж них експертами названо генетичну інженерію рослин, біофармакологічні та діагностичні розробки, технології виробництва біопалива, нанотехнології та технології напівпровідникових матеріалів. Країна має певні успіхи в галузі фундаментальних і прикладних досліджень композиційних матеріалів. Значний потенціал має Україна у сфері ІКТ, оскільки у нас готують освічених та висококваліфікованих програмістів, які працюють на світові організації, наприклад, Microsoft. На сьогодні Україна посідає четверте місце у світі після США, Індії та Росії за кількістю сертифікованих програмістів [11].

Творча діяльність займала значну частку (близько 50 % загального приросту національного доходу за другу половину ХХ століття) у створенні багатства розвинених країн і рівня добробуту їх народу. Наявність таланту, творчих здібностей принципово відрізняє творчу працю від регламентованої, причому талант і активність – дві необхідні та відносно самостійні умови творчої діяльності. Слід вказати на одну досить важливу особливість ресурсів творчості – їх необмежену відтворюваність за умов застосування їх результатів, що робить їх найбільш ефективними із усіх видів ресурсів, які має людство. Це надає першочергові пріоритети науково-технічному прогресу в підвищенні продуктивності людського капіталу забезпечення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки. Тобто у державній політиці слід обов'язково враховувати таку складову ефективності, як творча діяльність, розробивши критерії оцінювання такої діяльності та включити їх в систему показників ефективності людського капіталу.

У сучасних умовах необхідним є врахування, по-перше, перспективних змін у структурі економіки, маючи на увазі розвиток галузей з високим інформаційним потенціалом і відповідною потребою в кадрах, а по-друге, це передбачення можливих пропозицій у професійній структурі зайнятої робочої сили. Розвиток постіндустріальної економіки передбачає розвиток сфери послуг, що відповідно передбачає подальше збільшення потреби у малокваліфікованій робочій силі. У зв'язку з цими тенденціями структурних змін в економіці та професійної структури зайнятості, концепція державного регулювання людського капіталу повинна передбачати, насамперед, націленість на інтелектуалізацію людського капіталу з одночасним створенням умов для розширеного відтворення робітничих кадрів масових професій (рис.).

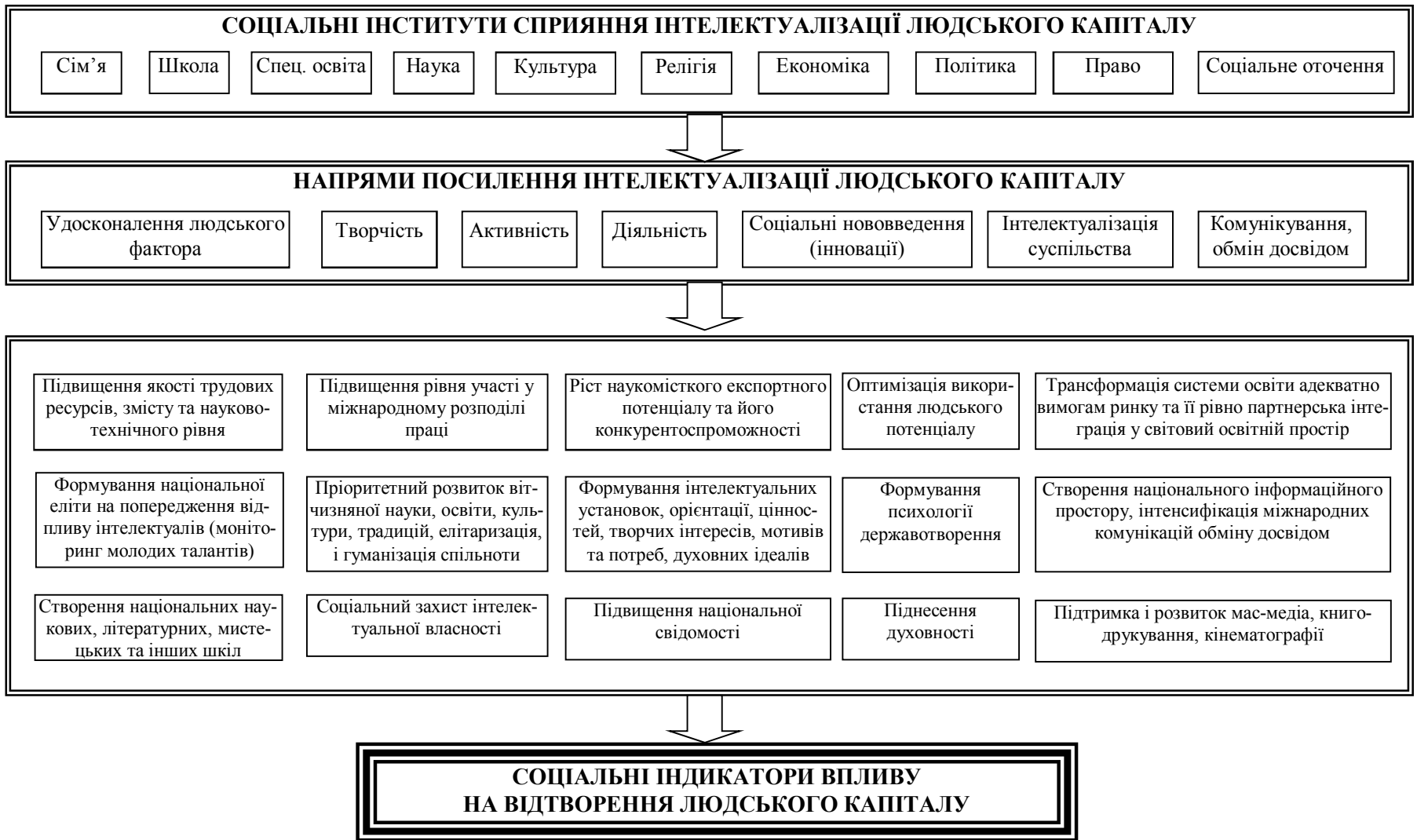

Рис. Концептуальні положення інтелектуалізації людського капіталу

Джерело: розроблено автором.

Сучасний стан розвитку економіки висуває нові вимоги до якості найманої робочої сили на виробництві, її конкурентоспроможності. Професійне навчання різних категорій населення є одним із найважливіших заходів активної політики зайнятості, що виступає засобом досягнення стабільного економічного зростання, активно впливає на профілактику масового безробіття з-поміж зайнятого населення, забезпечує збереження і розвиток трудового потенціалу суспільства. Сприяння державою підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві залежить від ефективності механізму стимулювання персоналу підприємств і роботодавців з метою посилення їх зацікавленості в безперервному вдосконаленні своїх теоретичних знань, умінь та навичок. Досвід конкурентоспроможних на світовому ринку вітчизняних підприємств свідчить, що у них витрати на професійне навчання персоналу становлять до 10 %, а іноді й більше від фонду оплати праці. Узагальнення світового досвіду дає змогу виокремити основні типи угод між урядом і роботодавцями щодо фінансування навчання персоналу: підприємства не мають юридичних зобов'язань стосовно підготовки персоналу та фінансування його навчання; роботодавці добровільно беруть на себе зобов'язання щодо професійного навчання персоналу підприємства; роботодавці й профспілки засновують фонди розвитку професійної підготовки, умови витрачання яких регулюються колективними договорами; уряди запроваджують для підприємств обов'язкові схеми підготовки персоналу, що в більшості випадків ґрунтуються на податку на навчання; уряди стимулюють підприємства для проведення професійного навчання персоналу.

Висновки і пропозиції.

1. Співставлення освітніх потреб суспільства, держави та населення показав їх одновекторну спрямованість, що дозволяє очікувати на взаємне розуміння у досягненні мети – розбудови економіки знань в Україні. Концептуальними засадами стратегії відтворення людського капіталу має бути проведення цілеспрямованої державної політики на збільшення інвестицій у нього, використання механізму кредитування навчання, відновлення відтворювальної функції заробітної плати як ціни робочої сили, спрямованості освіти на формування інноваційно-орієнтованого людського капіталу з метою посилення мотиваційних важелів та якісних змін щодо нарощування потужності людського капіталу, здатного ліквідувати техніко-технологічну відсталість національної економіки та забезпечити впровадження інноваційної моделі розвитку.

2. Тенденції структурних змін в економіці й професійній структурі зайнятості обумовили спрямованість концепції системи професійної освіти – формування високопрофесійного інтелектуального потенціалу з одночасним створенням умов для розширеного відтворення робітничих кадрів масових професій.

3. Розбудова економіки знань засобами освіти можлива через:

– перехід до пріоритетного фінансування системостворюючих сфер у розбудові суспільства знань – економіки, освіти, науки як окремо, так і у поєднанні (дослідницькі інноваційні університети);

– забезпечення якості всіх рівнів освіти на основі міжнародних стандартів якості;

– прогнозування потреби національної економіки у професійному розрізі;

– сприяння активізації творчої діяльності людини та її кооперації на всіх рівнях;

– нарощування дослідницького потенціалу, підвищення ефективності реалізації наукових проектів та їх комерціалізації;

– запровадження фінансово-економічних стимулів участі роботодавців у освітньому процесі та його експертизі;

– збільшення доходів населення та інвестицій у людський капітал;

– виховання у людини потреби постійного самовдосконалення та самореалізації;

– проведення державної політики щодо подолання соціальної нерівності, починаючи із забезпечення рівного доступу до освіти і продовжуючи забезпеченням рівного доступу до реалізації професійних навичок у сфері зайнятості, що дозволить поступово зменшувати обсяги прямих втрат людського капіталу внаслідок безробіття та міграції.

Список використаних джерел

1. *Аршакян Д.* Эффективность государственного управления / Д. Аршакян // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 8. – С. 24-30.
2. *Балакірєва О. М.* Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві / О. М. Балакірєва // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 4-17.
3. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования : монографія / Д. Белл ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 491с.
4. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. *Иноземцев В. Л.* За пределами экономического общества: постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире : монография / В. Л. Иноземцев. – М. : Академия-Наука, 1998. – 640 с.
6. *Корнєєва Т. М.* Державна політика у сфері економіки знань : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Т. М. Корнєєва. – К. : Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2010. – 28 с.
7. *Навчання за кордоном* [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/study_abroad/.
8. *Національні рахунки освіти України у 2011 році* : [статистичний бюлетень] / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 75 с.
9. *Україна у цифрах у 2012 році* : [статистичний бюлетень] / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2013. – 248 с.
10. *Україна у вимірі економіки знань* / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Основа, 2006. – 592 с.
11. *УкрІНТЕІ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uiniei.kiev.ua/foresight/index.php>.
12. *The Global Competitiveness Report 2012-2013* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wef.org/gcr/2012-2013/>